

ušli u tok njihovih misli (boljševičkih — prim., R. B.) i na ovoj konferenciji se, zapravo, odigrao prvi rascjep na boljševike i socijaldemokrate. Kasnija komunistička stranka Jugoslavije, čija su najodlučnija i najnasrtljivija avangarda bili baš Bosanci, samo je docnije razradila i formulovala ove misli.«

Rajafel Brčić

O ZAGREBU U RATU I REVOLUCIJI NA STRANICAMA »VJESNIKA« I »VEČERNJEG LISTA«

U našoj poslijeratnoj štampi nalazimo mnoštvo članaka koji govore o razvoju narodnooslobodilačkog pokreta u Zagrebu tokom rata, pisanih u obliku feljtona, sjećanja preživjelih sudionika ili prigodnih napisa. Od godine 1970. naovamo osobito je na stranicama *Vjesnika* i *Večernjeg lista* počelo učestalo objavljivanje ovećih feljtona na tu temu, u pohvalnoj namjeri da se široka čitalačka javnost bolje upozna s pojedinim događajima i njihovim akterima iz ilegalne revolucionarne borbe u samom gradu.¹ Vrijednost svih tih priloga vrlo je neujednačena. Samo mali broj njih može se koristiti za bolje i svestranije upoznavanje pojedinih problema, s tim što pokazuju autorov trud i napor da prikupi i objavi nove ili manje poznate izvore (što u isto vrijeme služi i istraživačima kao korisna povijesna građa), dok veći broj, na žalost, sadrži materijal i tekstove već i prije objavljene u različitim drugim publikacijama. Treba spomenuti i to da su u oba navedena lista, npr., istodobno izlazila dva feljtona raznih autora koji su usporedo objavljivali iste izvore — ponajviše sjećanja preživjelih sudionika.² U ovom prilogu prikazat ćemo kronološkim slijedom priloge iz tih listova.

J. Petričević objavio je oveći feljton u 25 nastavaka pod naslovom: *Tajni front (Večernji list, 21. II – 22. III 1970)* u kojem opisuje rad partizanskih obavještajaca u neprijateljskim vojnim jedinicama u Zagrebu. Taj prilog zaslužuje znatnu pažnju, ne samo zbog toga što radova o toj temi gotovo i nema,³ već i stoga što je autor prikupio, obradio i objavio mnoga sjećanja i izjave dotad potpuno nepoznate. Tekst obiluje mnoštvom nepoznatih ili manje poznatih detalja o osnivanju i organiziranju obavještajne službe, o tzv. Vojnim odborima (ili Vojnim NOO-ima), pripremanju organiziranog prijelaza grupa domobrana na stranu NOV-e, pomoći partizanskih obavještajaca pri napadu na pojedina vojna postrojenja itd. Autor, uz to, donosi i nepoznate izjave o akcijama spa-

¹ O objavljenim novinskim člancima do 1970. godine v.: *N. Lengel-Krizman*, Naša historiografija i povijesna publicistika o Zagrebu u NOB-u, *Časopis za suvremenu povijest* (ČSP), 1/1970, 135–148.

² Usp.: *V. Stopar, J. Pavičić*, Na zagrebačkoj partizanskoj fronti, *Večernji list*, 19, 20. VI – 18, 19. IX 1971, i *J. Petričević*, Nepokoreni grad, *Vjesnik*, 29. VII – 29. VIII 1971.

³ Djelomičnih podataka nalazimo kod *M. Colića*, Simpatizeri NOP-a u domobranstvu NDH u Zagrebu, zbornik: *Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb 1971, 269–284, i *N. Lengel-Krizman*, Prilog proučavanju djelovanja zagrebačke partijske organizacije 1942–1945, ČSP, 3/1972, bilj. 26, 27, str. 73, bilj. 40, str. 78.

šavanja partizanske »kozaračke« djece, radu ilegalne dječje bolnice na periferiji grada⁴ i osnovne podatke o tzv. organizacionom sekretarijatu CK KPJ za neoslobođene krajeve.⁵

Iako je taj Petričevićev prilog, po našem mišljenju, jedan od najvrednijih i kao grada najkorisniji, objavljen na stranicama *Večernjeg lista* od god. 1970. do danas, ipak autoru zamjeramo što se za svoj rad nije služio i drugim sačuvanim izvorima, osobito kada je riječ o osnivanju vojnih odbora. Prateći, naime, početke partizanske obavještajne službe u Zagrebu, njen organizacioni razvoj od vojnih kružoka, zatim vojnih odbora, vojnih NOO-a i vojnih komiteta, čitaoci bi dobili potpuniju sliku razgranatosti te službe u svim neprijateljskim ustanovama. Pri tom treba upozoriti na autorov propust što nije obradio veliki proces protiv 54 domobranska oficira u ljeto 1944. godine. Upravo taj proces i izrečene osude (14 na smrt — svega trojica u odsustvu, 1 na doživotnu tamnicu, 18 na vremenske kazne u trajanju od 10 do 20 godina, 15 na manje vremenske kazne, a svega 6 je oslobođeno) izazvao je u Zagrebu val ogorčenja, proteste (prema nekim izvorima čak i javne) i mnogobrojne intervencije na raznim stranama i kod raznih ličnosti da bi se ublažila osuda.⁶ Koristeći se materijalom te optužnice (punih 39 stranica), autor bi znatno obogatio svoj tekst novim podacima. Autoru se može zamjeriti i nesistematičnost u izlaganju, osobito u kronološkom slijedu, no sve to ne umanjuje vrijednost toga priloga i pokušaja da se prvi put ocrtaju konture obavještajne službe, prvenstveno u neprijateljskim vojnim jedinicama u Zagrebu.

Potkraj iste godine — 1970 — izlazi i feljton B. Novaka i V. Stopara: Vjesnik u revoluciji (*Vjesnik*, 3—27. XII 1970) u 17 nastavaka. Tekst sadrži kraći pregled napredne i partijske izdavačke djelatnosti u Zagrebu od 1934. godine i historijat nastanka i razvoja ilegalnih partijskih listova, posebno *Vjesnika* s tim da se opisuje njegovo kontinuirano izlaženje do svibnja 1945. godine.

To je, zapravo, tekst koji su isti autori objavili kao Predgovor knjizi: Vjesnik jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske 1941—1945 (Zagreb 1970, I, 5—90). Jedina je bitna razlika obaju tekstova što su bilješke iz Predgovora ukomponirane u tekst feljtona (samo u nekim slučajevima s neznatnim skraćevanjem), i što se u feljtonu ne nalazi odlomak iz knjige I. Šibla, Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve (Zagreb 1967) koji govori o radu ilegalnih »tehnika« i skladišta štamparskog materijala u Zagrebu u toku prve ratne godine, a što se inače nalazi u Predgovoru (12—14). Treba reći da je tekst opterećen mnoštvom nepotrebnih citata članaka objavljenih u *Vjesniku* i da »nema čvršću i sistematičniju kompoziciju«, a »bez toga bi, nema sumnje, mnoštvo vrijedne faktografije, koju sadrži, došlo potpunije i preglednije do izražaja.«⁷

Kada je riječ o faktografiji, upozorili bismo na jednu tvrdnju autora prema kojoj je »tehnika« u Murterskoj ul. 25 »pala« 17. travnja 1940, a ne potkraj

⁴ O dječjoj bolnici objavio je Z. Sremec prilog pod naslovom: Ilegalna partizanska dječja bolnica na Perjavici, *Četrdeset godina*, zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, 7, Beograd 1961, 448—450 (preštampano u: Ratna sećanja, 3, Beograd 1961, 448—450), odnosno u knjizi M. Ašanina, Na sudbonosnom raskršću, Zagreb 1962, 201—214 i zborniku: *Zagreb 1941—1945*, Zagreb 1972, 337—338, ali je Petričević objavljivanjem novih izjava dopunio navedeni rad.

⁵ Opš. M. Leković, Delatnost organizacionog sekretarijata CK KPJ u Zagrebu na početku godine 1942, zbornik: Zagreb u NOB-i ... 95—109.

⁶ G. Masucci, Misija u Hrvatskoj 1941—1946, *Madrigal* 1967, 135—137, 139—141.

⁷ I. Jelić, Vjesnik jedinstvene narodno-oslobodilačke fronte Hrvatske 1941—1945, ČSP, 1/1974, 150 — prikaz.

1939. kako su »do sada svi autori isticali«. Međutim, taj podatak, dobiven na osnovi jednog dokumenta koji se u cijelosti citira u Predgovoru (bilj. 4, str. 73–74), odnosno nešto skraćeno u feljtonu (*Vjesnik*, 5. XII 1970), objavio je V. Stopar nekoliko godina prije u knjizi: *Politički vjesnik*, *Vjesnik radnog naroda 1940–1941* (Zagreb 1965, bilj. 1, str. 37–39), istaknuvši i onda da su ostali pogrešno interpretirali datum prestanka rada te »tehničke«. Takvo mehaničko prepisivanje svojih ranijih tekstova ne bi trebalo izazvati zamjerke da se nisu u međuvremenu, od 1965. do 1970. godine, pojavili i drugi tekstovi, drugih autora koji govore o točnom datumu.⁸ Prema tome, nikako ne stoji autorova tvrdnja iz god. 1970. da ostalim autorima nije bio poznat taj dokument ili da im je bila nepoznata edicija iz 1965. godine koja o tome govori!

U istom je listu izlazio u 15 nastavaka feljton S. Ugarkovića: Sjećanje na prve dane ustanka (*Vjesnik*, 15–29. V 1971) u kome je autor na osnovi svojih ranije objavljenih radova i izjava opisao rad KP na pripremama i organiziranju oružane borbe ne samo u Zagrebu, nego — što je posebno značajno — i u njegovoj najbližjoj okolini, tj. na području tzv. okruga Zagreb. Kronološki rad obuhvaća 1940. i 1941. godinu (samo djelomično 1942), a njegova vrijednost je u prikazu osnivanja i razvoja partijskih i skojevskih organizacija na tom području, o čemu u našoj historiografiji do danas ima veoma malo objavljenih radova.⁹ Upravo zbog toga smatramo da taj prilog može korisno poslužiti budućim istraživačima jer autor, navodeći imena i akcije mnogih sudionika tih zbivanja, daje neku vrstu putokaza za svestraniju obradu početaka organiziranog otpora na tom području, dakako uz korištenje i drugih sačuvanih izvora.

V. Stopar i J. Pavičić autori su brojnih feljtona (u 77 nastavaka) koji su izlazili u *Večernjem listu* (19, 20. VI–18, 19. IX 1971) pod naslovom: Na zagrebačkoj partizanskoj fronti. Ti su feljtoni, prema riječima autora, »prije svega susret s pojedinim borcima [...] susret s porodicama poginulih da bi se obnovila sjećanja«, pa je u njima objavljeno više od četrdeset odlomaka izjava-sjećanja uz nužni komentar. Materijal je svrstan kronološkim redom (uz povremena odstupanja). Najbrojniji dio izjava odnosi se na prve ratne godine za što su autori našli najviše podataka u bogatom fondu memoarske građe i u literaturi kojom su se služili.¹⁰ Razdoblje 1944–1945. obrađeno je fragmentarno i nedostatno.

⁸ Usp.: *I. Šibl*, *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve*, Zagreb 1967, 183; *M. Iveković*, *Hrvatska lijeva inteligencija 1918–1945*, II, Zagreb 1970, 33.

⁹ O razvoju NOB-a u zagrebačkoj okolini pisali su *M. Ašanin*, *Na sudbonosnom ras-kriću ...*; *L. Ahmetović*, *Zagreb u ustanku i revoluciji*, Zagreb 1966, 20, 24–27, 30–32, 34–37; *T. Mikulić*, *Sjećanja i zapisi iz NOB-e*, Zagreb 1967; *I. Šibl*, *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve, ...*, 387–395; *M. Mikulić*, *Samobor i njegova okolica u NOB-i*, *Samobor u prošlosti i sadašnjosti*, Zagreb 1971, 133–228.

¹⁰ Iako su autori u uvodu naznačili da su se služili samo knjigom *I. Šibla*, *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve ...*, *E. Ivanca*, *Nepokorena mladost*, Zagreb 1961, i brošuram *L. Ahmetovića*, *Zagreb u ustanku i revoluciji ...*, iz teksta se vidi da su im kao izvor služile i knjige: *S. Ogrizović*, *Odmazda*, Beograd 1961; *V. Cecić*, *Historijat organizacije i političkih borba grafičkih radnika Hrvatske 1870–1955*, Zagreb 1955 (za koju nisu naveli čak ni naslov), i navedeni zbornik *Zagreb u NOB-i*. Za posljednju knjigu autori nisu također naveli nijednom puni naslov (i izdavača) ni objasnili da je riječ o zborniku radova s naučnog skupa (održanog u Zagrebu 29–30. VI 1970), pa da prema tome sadrži desetak radova znanstvenih radnika i isto toliko sjećanja preživjelih sudionika, pročitanih na tom skupu.

Pažljiva analiza prezentiranog materijala pokazuje da je ta obimna građa objavljena u tim feljtonima uglavnom poznata.¹¹ Naime, većina tih izjava nalazi se pohranjena u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske (što su autori istakli u uvodu);¹² mnoge od njih poslužile su kao jedan od izvora u već ranije objavljenim radovima, a neke su u cijelosti već bile objavljene. Pri tom pada u oči da su tekstovi pojedinih izjava u tim feljtonima, pisanim u obliku dijaloga, identični (osim ponekad manjih jezičnih izmjena) s tekstovima u arhivu IHRPH ili objavljenim u ranijim edicijama.¹³ Vjerojatno su pojedini autori dali na korištenje svoja ranije napisana sjećanja Stoparu i Pavičiću, a oni — da bi »osvježili« tekst — upotrijebili su oblik dijaloga u izlaganju i dodali slikovne priloge.

Nije nam namjera da u ovom prikazu detaljno ukažemo na pojedine faktografske netočnosti, česta ponavljanja (osobito kada je riječ o radu i borbi u uvjetima ustaškog terora), pojedinim ocjenama i drugim propustima, od kojih je jedan od najtežih nedovoljno korištenje literature i drugih izvora, što bi zacijelo autorima pomoglo da u svoj rad — u obliku komentara — unesu još raznolikiju i problemski bogatiju građu. Međutim, posebno treba ukazati na način citiranja korištenih izvora, što nam se čini posebno važnim, jer je riječ o tekstu koji je u svoje vrijeme izazvao znatan interes i pažnju čitalačke publike.

U feljtonima je u posebnim okvirima objavljeno više od desetak odlomaka tekstova raznih autora a kao izvor navodi se: Sjećanje. Međutim, nije nam jasno jesu li to odlomci izjava iz arhiva IHRPH ili dijelovi autoriziranih tekstova u posjedu Stopara i Pavičića. Zbunjuje i to što se pod »sjećanjem« nalaze i tekstovi koji — s obzirom na svoj sadržaj — i nisu sjećanja. Npr. autori na nekoliko mjesta citiraju odlomke iz brošure L. Ahmetovića, Zagreb u ustanku i revoluciji (Zagreb 1966, 40) a samo su jednom naznačili da je to odlomak iz spomenute brošure (*Večernji list*, 25. VI 1971), dok u ostalim slučajevima (isto, 1, 8. VII, 18. VIII 1971) — iako je doslovno citiranje — navode kao izvor: Sjećanje. A kada je riječ o već tada objavljenim sjećanjima, autori postupaju vrlo nedosljedno. Kako se može objasniti, npr., da se pri citiranju izjave D. Čoklice (isto, 13. VIII 1971) kao izvor navede: Sjećanje (Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zagreb 1971, 312–313) a da se isto tako ne postupi pri citiranju izjava F. Bilal-Redžić i D. Dodera (*Večernji list*, 17. VIII, 10, 17. IX 1971), kada su obje objavljene također u istoj knjizi (str. 310, 314–317)? Ili u slučaju citiranja odlomka iz sjećanja L. Perović, autori nisu

¹¹ Izuzetak čine izjave suradnika i članova uže obitelji, npr., o B. Maleševiću, A. Češnjaku, J. Dugandžiću, S. Bubaniću, I. Mečaru i I. Habuneku (*Večernji list*, 22, 23, 25–30. VI, 1, 31. VII, 1, 23. VIII, 2. IX 1971).

¹² U arhivu IHRPH — fondu Memoarske građe — nalazi se oko 340 sjećanja koja govore o razvoju NOP-a u Zagrebu. U god. 1972. jedna petina te dokumentacije — ukupno 66 izjava — objavljena je u cijelosti u zborniku: Zagreb 1941–1945 ... Opš. o tom zborniku v. prikaz N. Lengel-Krizman u ČSP, 2/1973, 181–187.

¹³ Usp. tekst, npr. sjećanja O. Iveković (*Večernji list*, 12. VIII 1971), s izjavom u AIHRPH, fond MG, 73/III, 27, odnosno u: Zagreb 1941–1945 ... , 319–320, 323–324; D. Krndjić (*Večernji list*, 18, 19. VIII 1971) — AIHRPH, fond MG, 74/I, 6, Zagreb 1941–1945 ... , 303–307; S. Maričića (*Večernji list*, 21, 22. VIII 1971) — AIHRPH, fond MG, 74/III, 27, Zagreb 1941–1945 ... , 325–327; F. Bilal-Redžić (*Večernji list*, 16. VIII 1971) s tekstom objavljenim u zborniku: Zagreb u NOB-i ... , 308; Lj. Dulčić-Kirac (*Večernji list*, 15. IX 1971) s tekstom u istoj knjizi (str. 433–435) itd.

smatrali potrebnim navesti izvor odakle su preuzeli tekst, koji je do tog vremena u cijelosti bio dvaput objavljen.¹⁴

U tim posebnim okvirima citiraju se i odlomci drugih tekstova iz zbornika: Zagreb u NOB-i, pri čemu je autorima, čini se, bilo suvišno da napišu, osim imena autora, i naslove radova iz kojih su preuzimali citate. Tako su, npr., objavljeni dijelovi priloga N. Lengel-Krizman na više mjesta (*Večernji list*, 9, 20, 21, 30. VIII, 2, 13, 14. IX 1971), M. Colića (isto, 6—8. IX 1971), F. Jelić-Butić (isto, 24. VIII 1971) i J. Barbarića (isto, 19. VIII 1971). Čini nam se da su ti autori, kao povjesničari, ipak zavrijedili, ako ih se već tako obilno citiralo, da se naznače i naslovi njihovih tekstova.¹⁵

Spomenimo i to da Stopar i Pavičić i na drugim mjestima u tim feljtonima, citirajući tuđe tekstove, ne navode izvor. Navest ćemo samo ove primjere: Pod naslovom: Rasistički progoni (*Večernji list*, 21. VII 1971) donosi se tekst I. Šibla (Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve, 95—96); početak odlomka pod naslovom Kuće smrti (*Večernji list*, 28. VII 1971) također je preuzet iz spomenute knjige I. Šibla (str. 188); kada se govori o S. Mlinariću (*Večernji list*, 31. VII, 1. VIII 1971) donosi se tekst E. Ivanca (Nepokorena mladost, Zagreb 1961, 20—21); a tekst pod naslovom: Omasovljenje SMG — osnovni zadatak (*Večernji list*, 2. IX 1971) preuzet je iz teksta N. Lengel-Krizman (Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu u toku rata, Zagreb u NOB-i, 156—157). Na kraju valja ponoviti da su ti feljtoni u svoje vrijeme naišli na znatnu pažnju čitalačke javnosti i da su upravo zbog širokog kruga čitalaca autori morali biti dosljedni i korektni pri citiranju tuđih tekstova. Ostaje, međutim, pitanje kriterija na osnovi kojeg su autori izvršili izbor tekstova, pitanje na koje mi, dakako, ne možemo odgovoriti.

Potkraj srpnja iste godine — 1971 — izlazio je u 32 nastavka i feljton J. Petričevića: Nepokoreni grad — koji s obzirom na svoj sadržaj nosi i adekvatni podnaslov »Instruktori CK u ratnom Zagrebu« (*Vjesnik*, 29. VII—29. VIII 1971). Autor, nakon kraćeg uvoda, počinje svoj tekst dolaskom L. Perović u Zagreb potkraj god. 1942, kao »prvog instruktora CK«, i zatim kronološkim slijedom opisuje rad i djelovanje i ostalih instruktora do svibnja 1945. godine. Pri tom se autor služio arhivskim materijalom (iz arhiva IHRPH), autoriziranim izjavama u posjedu autora, osobnim (ličnim) arhivima (npr. N. Vebera, J. Lukatele) i knjigom: Zagreb u NOB-i. Koristeći se tim materijalom, Petričević se nije ograničio samo na opis rada pojedinih instruktora već je prilično dobro — citirajući velik broj dokumenata — prikazao političku situaciju u gradu. Ističemo da su dokumente, koji se citiraju, pisali instruktori, a samo djelomično su to redoviti mjesečni izvještaji Mjesnog komiteta KPH za Zagreb, iz kojih

¹⁴ L. Perović, Ilegalni partijski rad u Zagrebu 1942—1943. godine, Četrdeset godina . . . , VII, Beograd 1961, 348—349; *Ista*, Ilegalni partijski rad u Zagrebu 1942—1943. godine, Ratna sećanja, III, Beograd 1961, 348—349.

¹⁵ N. Lengel-Krizman, Narodnooslobodilački pokret u Zagrebu 1941—1945, Zagreb u NOB-i . . . , 33—61; *Ista*, Revolucionarni omladinski pokret u Zagrebu u toku rata, na istom mj., 137—162; M. Colić, Simpatizeri NOP-a u domobranstvu NDH u Zagrebu, na i. mj., 269—287; F. Jelić-Butić, Zagreb i ustaška »Nezavisna država Hrvatska«, na i. mj., 197—222 i J. Barbarić, Pregled djelatnosti organizacija NOP-a u Zagrebu tokom 1941—1945, na i. mj., 111—135.

Osim u tim posebnim okvirima, citirani su radovi N. Lengel-Krizman na više mjesta također pod proizvoljnim podnaslovima autora feljtona (*Večernji list*, 5, 26. VIII, 2, 3. IX 1971).

je autor odvojio za objavljivanje samo neke značajnije odlomke, ne opterećujući tako tekst mnogobrojnim organizacionim promjenama u pojedinim organizacijama i institucijama NOP-a. A što se tiče izjava, ograničio se samo na izjave instruktora, osim što je posebno obradio i tzv. ručnu tehniku kojom je rukovodio J. Lukatela¹⁶ (*Vjesnik*, 17–20. VIII 1971), objavio izjavu A. Čilića (isto, 6–8. VIII 1971) dok se za ilegalnu radio-stanicu iz 1944. i 1945. godine u Zagrebu poslužio objavljenom izjavom Lj. Dulčić-Kirac (isto, 25–27. VIII 1971) prema knjizi: Zagreb u NOB-i (str. 317–323), odnosno za rad tzv. Štaba za oslobođenje Zagreba izjavom D. Dodera (*Vjesnik*, 28, 29. VIII 1971) objavljenom u istoj knjizi (str. 314–316).¹⁷

Sigurno da ratna korespondencija povjerenika i instruktora CK KPH predstavlja važnu građu i izvor za proučavanje NOP-a u Zagrebu i pruža veoma plastičnu sliku atmosfere i zbivanja u njemu u toku ratnih godina, što je autor dobro uočio. Služeći se obimnom arhivskom građom, spretno kombiniranom sa sjećanjima, autor je pokušao popularno prikazati probleme koji su se nužno javljali u radu partijske i drugih antifašističkih organizacija i s tim u vezi zadatke što su ih morale rješavati u vrijeme, kad su se na političkom i vojnom polju u Jugoslaviji (i svijetu) odigravali veliki historijski događaji. Koliko je u tome autor uspio, teško je izložiti u ovom kratkom prikazu. Povjesničari mogu da nađu niz zamjerki takvom načinu prezentiranja arhivske građe ali, sve u svemu, Petričevićev publicistički prilog predstavlja koristan doprinos rekonstrukciji zbivanja u Zagrebu u određenom razdoblju. Treba pri tom reći i to da je autor u pravilu — što je za pohvalu kod publicista — točno navodio izvore odakle je crpio građu za taj svoj rad.

U istom listu, dva mjeseca kasnije, izlazi još jedan feljton u 17 nastavaka i to M. Konjhodžića: Ilegalne redakcije u Zagrebu (*Vjesnik*, 1–17. XI 1971). To je odlomak iz autorova neobjavljenog opširnog rukopisa »Godina dana života Zagreba« napisanog na osnovi sjećanja i korištenja arhivskog materijala (iz AIHRPH). Inače, taj je tekst već bio objavljen u knjizi: Zagreb u NOB-i (str. 293–307), osim što autor u tom feljtonu ne donosi korisne i šire bilješke (kojih ima u knjizi). Konjhodžić, kao iskusan novinar (prije rata bio je dopisnik *Politike* u Zagrebu), na zreo i zanimljiv način opisao je rad novinarske grupe, koja je 1942–1943. radila na izdavanju ilegalnih listova u Zagrebu, opisujući pri tom i sve one druge zadatke što su ih izvršavali članovi te redakcije, od kojih su naročito značajni oni na prikupljanju većih količina različitog materijala za potrebe NOP-a. Pisan vrlo živo, informativno, s mnoštvom detalja, duhovitih opaski, citatima iz pojedinih brojeva lista *Narodne borbe*, Konjhodžićev tekst pruža vjernu sliku o tome kako se u gradu Zagrebu pisao, uređivao i izdavao ilegalni list, sadržajno bogat i — što je najvažnije — aktualan. Taj je list izlazio do ljeta 1943. godine, kad je dio te redakcije uhapšen, a drugi se spasio odlaskom na oslobođeni teritorij, što, dakako, nije značilo da su se u gradu prestale osnivati nove redakcije s radom na izdavanju novih listova (npr. *Vjesnik* — organ NOF-a grada Zagreba, odnosno *Politički pregled* — glasilo MNOO). V. Stopar također je urednik rubrike: *Putovima revolucije*, koja je počela

¹⁶ O radu te »tehnik« pisao je i sâm J. Lukatela. Prilozi objavljeni u zborniku: Zagreb u NOB-i ..., 330–335 i Zagreb 1941–1945 ..., 57–68.

¹⁷ Obje izjave objavljene su u cijelosti u zborniku: Zagreb 1941–1945 ..., 429–456.

izlaziti u *Večernjem listu* 6. X 1971. i održala se sve do danas.¹⁸ Izlazi u pravilu jednom sedmično (srijedom). U njoj se donose različiti tekstovi iz vremena NOB-a s područja cijele Hrvatske. Znatan je prostor posvećen pismima čitalaca koji opširno odgovaraju na pitanja urednika o pojedinim ličnostima i događajima što se manje spominju. S pomoću te rubrike otkrilo se mnogo novih događaja i činjenica, a prema riječima urednika one se »nigdje ne broje [...]«, jer se na novozaslane detalje nadovežu 'stari', već znani, ali bez te povezujuće karike, zatim se sazna novi detalj, nova povezujuća karika, i tako se splet događaja upotpunjava, stvara se logična slika vremena, ljudi i akcija tog ratnog doba.¹⁹ To je, zacijelo, najbolji odgovor na pitanje zašto ta rubrika izlazi već, evo, četvrtu godinu.

U njoj o NOP-u u Zagrebu ima dosta priloga. Uz objavljena pisma čitalaca o palim zagrebačkim revolucionarima, donose se tekstovi sjećanja, pa i odlomci iz znanstvenih radova. Objavljena su, npr., sjećanja F. Lukmana o radu kinematografskih aktivista (*Večernji list*, 8, 15. XII 1971),²⁰ sjećanje trnjanskih aktivista (isto, 12, 19, 26. I 1972), a zatim se od 13. XII 1972. obilno citiraju materijali iz knjige: Zagreb 1941–1945, s naznakom izvora (*Večernji list*, 13, 20, 27. XII 1972, 3, 10, 17, 24. I, 14. II, 27. IV, 4, 16, 23, 30. V 1973). Urednik je objavio u pet nastavaka i odlomke iz rada N. Lengel-Krizman (isto, 22, 30. V, 12, 19. VI 1974) s punim naslovom i edicije u kojoj je taj rad objavljen,²¹ dok je, npr., »zaboravio« da to isto učini i ranije kad je citirao odlomke istog autora.²²

Narcisa Lengel-Krizman

*PRILOZI KULTURNOJ POVIJESTI U AUSTRIJSKOJ
HISTORIOGRAFIJI. Jahrbuch für österreichische Kulturgeschichte,
sv. 1–3, Eisenstadt, 1971–1973.*

Na nedavnom kulturnohistorijskom simpoziju »Mogersdorf 74«, u Sisku, jedan od stranih učesnika rekao je, među ostalim, i ovo: u svijetu se još vodi polemika o tome što je kulturna povijest; no ne čekajmo da ona završi, pristupimo poslu i pokažimo rezultate. Baš tako postupio je »Austrijski institut za kulturnu povijest« u Eisenstadtu (Železno) i do danas publicirao 4 sveska (3 broja) s navedenim naslovom. Institut je mlada ustanova, osnovana tek 1969. god., zahvaljujući sad već pokojnom profesoru A. Lhotsky i Pokrajinskoj vladi Gradišća,

¹⁸ Nije točan podatak što ga je iznijela Lj. Milković u članku: Ljudi dobro pamte, Put do »Putova revolucije« (*Večernji list*, 26, 27, 28. VII 1974) u kojem – opisujući nastanak te rubrike – spominje da je »startala početkom 1972. godine«, jer je počela izlaziti tri mjeseca ranije – 6. X 1971. godine.

¹⁹ Na istom mjestu.

²⁰ Izjava je u cijelosti objavljena u zborniku: Zagreb 1941–1945 . . . , 289–297.

²¹ N. Lengel-Krizman, O nekim pitanjima organizacije i djelovanja NOO-a i odbora JNOF-a u Zagrebu za vrijeme NOB-a, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest*, br. 4, Zagreb 1973, 197–222.

²² Npr. pod naslovom: Zajam narodnog oslobođenja i kućne konferencije (*Večernji list*, 15. 29. VIII 1973) vjerojatno samo urednik zna kojim se tekstovima služio.